DIMITRIE I. BALAUR

ISTORIA RÂZENILOR

PARTEA ÎNTÂIA

P. C. Sale
Sărintelui Gheorghe Popovici,
cu multă dragoste
D. Balaur
1936, Iulie 16.

BUCUREȘTI
1936

949.8 (Râzemi)

'09

01. AUG. 2019

152466

DOCUMENTELE RÂZENILOR

— Studiu de istorie critică —

I

ŞTIRILE DE PÂNĂ ACUM DESPRE DOCUMENTELE RÂZENILOR.

Documentele Râzenilor din **8 Iunie 1485** [1] sau 1484 [2] şi din **12 Martie 1502** ni s'au păstrat în forma unor texte, cu următorul cuprins: *Ştefan cel Mare dăruieşte oştenilor Maluşcă şi Neicea, Cozma Răzan şi Drăguş — două perechi de fraţi — pentru a lor slujbă, o moşie pe apa Vişnovăţului.* Acest cuprins se păstrează în toate textele pe cari le avem şi de cari vorbim mai la vale. Se mai ştie de un document al Râzenilor din 1502, însă acesta nu e cel din 12 Martie, ci altul, al cărui text a rămas necunoscut până acum [3].

1. CERCETĂTORII DOCUMENTELOR RÂZENILOR.

Cei dintâi cari s'au ocupat cu documentele Râzenilor au fost doi preoţi [4]. Astfel în anul 1874 preotul Constantin

---

1. Zamfir C. Arbore, «*Basarabia, ţara lui Ştefan cel Mare*», în *Voinţa Naţională* de la 2 Iulie 1904.

2. I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul XV*, în Analele Academiei Române Seria II.—Tom. XXX. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti 1908, pp. 364—365, vezi şi *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Bucureşti 1913, pp. 287—288.

3. Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi 1933, pp. 254—255.

4. Iată împrejurările în cari s'au făcut aceste lucrări şi cari au contribuit la cunoaşterea în genere a trecutului şi altor sate. Arhiepiscopul Pavel al Chişinăului şi Hotinului (1871—1882), la începutul activităţii sale, a propus preoţilor să facă lucrări istorice asupra parohiilor şi bisericilor lor, după un program indicat. Astfel au fost publicate mai multe lucrări istorico-statistice asupra satelor şi bisericilor, în Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости. Cele mai multe din aceste lucrări, distinse prin plinătate şi preciziune, au fost apreciate de arhiepiscopul Pavel, care a mulţămit autorilor lor. Vezi Труды бессарабскаго церковнаго историко-археологическаго общества, IX выпускъ, Chişinău 1914, pp. 147—148.

Hartia, din satul Băcioi, a făcut o lucrare pe temeiul unei traduceri de pe documentul Râzenilor din 12 Martie 1502. Preotul Hartia a dat mai intâi traducerea rusească făcută de el, apoi şi textul românesc după care a tradus. Lucrarea, deşi menită să fie tipărită, a rămas în manuscris [1]. Peste doi ani, în 1876 a apărut, după acelaşi plan, lucrarea preotului Anastasie Neaga, din satul Râzeni, cu acelaşi document, însă numai în traducere rusească [2]. Micile deosebiri în cele două redactări ruseşti ale documentului îndeamnă a crede că amândoi preoţii au tradus în mod liber din româneşte în ruseşte, iar nu că ar fi avut texte româneşti deosebite; deosebirile sânt de formă, iar nu de fond.

Lucrările cu textele documentului din 12 Martie 1502 ale preoţilor pomeniţi, n'au fost cunoscute de nimeni din cei cari s'au mai ocupat cu documentele Râzenilor. Astfel Z. Arbore, după 28 de ani de la apariţia lucrării preotului Neaga, cu textul rusesc al documentului din 12 Martie 1502, adecă în anul 1904, a publicat întâiaşi dată în limba română documentul Râzenilor de la 8 Iunie 6993 (=1485) [3], iar despre documentul din 12 Martie 1502 spunea că răzăşii mai posed o copie [4]. I. Bogdan a criticat textul publicat de Z. Arbore, a reconstituit alt text cu data din 1484 şi a făcut chiar şi un studiu despre documentul Râzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul XV, comunicat la una din şedinţele Academiei Ro-

---

1. Preotul Constantin Hartia, care a slujit la biserica din Băcioi între anii 1868—1897, a făcut o lucrare istorico-bisericească despre satul şi biserica din Băcioi. Manuscrisul — nenumerotat — are 34 pagini în folio şi se păstrează în arhiva bisericii din satul Băcioi, unde autorul lui a fost paroh. La pp. 9—10 ale mss. se află textul documentului în traducere rusească, iar mai departe, la pp. 10—12 textul românesc însuşi. Vezi, Preotul Constantin Hartia, Селеніе Бачой, кишиневскаго уѣзда, ms. în arhiva bisericii din Băcioi.

2. Preotul Anastasie Neaga, care a slujit la biserica din Râzeni între anii 1840—1885, a făcut şi el o asemenea lucrare despre satul şi biserica Râzenilor. Vezi, Preotul Anastasie Neaga, Селеніе Резены кишиневскаго уѣзда în Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости, 1876, 12, pp. 411—430 şi Приходъ селенія Резенъ кишиневскаго уѣзда tot în Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости, 1878, 11, pp. 445—450.

3. Zamfir C. Arbore, *o. c.*

4. Idem. Totuşi trebue spus că articolul lui Z. C. A. seamănă cu al preotului Neaga, e ca un rezumat al lui.

mâne în anul 1908 [1]. Despre documentul din 12 Martie 1502 I. Bogdan a reprodus spusele lui Z. Arbore [2].

Textul românesc al documentului Râzenilor din 12 Martie 1502 nu e publicat până acum. (Chiar regestul ce ni-l dă d-l M. Costăchescu este al altui document al Râzenilor din 1502 (dacă a mai fost vreunul) şi nu al celui din 12 Martie 1502. Acest regest se deosebeşte de cele patru texte de mai sus [3].

Aceştia sânt cercetătorii cari s'au ocupat mai mult sau mai puţin cu documentele Râzenilor. Deci destui cercetători şi destule documente. Numai originalele nu se cunosc şi de aceia autenticitatea lor nu o putem discuta. Până la alte probe le luăm în seamă aşa cum sânt.

2. PROBLEME NEREZOLVATE IN STUDIILE ASUPRA DOCUMENTELOR RÂZENILOR.

Din capul locului apare o nedumerire : de ce acelaşi domn dărueşte aceloraşi oşteni aceiaşi moşie, de două ori. Intr'adevăr, la 8 Iunie 1485 (după Bogdan la 1484) Ştefan cel Mare le-a dat celor patru oşteni o moşie, iar la 12 Martie 1502, acelaşi domn, le dă iarăşi aceloraşi oşteni, aceiaşi moşie. Deci înzestrarea de două ori a aceloraşi oşteni, cu aceiaşi moşie. Aceasta e prima problemă din documentele Râzenilor [4]. Tot aşa, pare ciudată şi apariţia inversă sau anacronică a celor două documente : cel mai vechi apare mai târziu decât cel mai nou. E de mirat oarecum că preoţii mai sus pomeniţi n'au găsit în satele lor nicio urmă de vreun alt document mai vechi afară de cópii de pe documentul mai nou, din 12 Martie 1502. Nici pomeneală de alt document [5].

---

1. I. Bogdan, *Documentul Râzenilor din 1484*...
2. Idem, p. 361.
3. E un regestu al altui document de la acelaşi Ştefan Vodă, tot din 1502 despre aceea «cum au miluit pe Cozma Răzănianu şi pe alţii fraţi a lui cu loc de sat, pe apa Botnii Mare..» (v. M. Costăchescu, *o. c.*, pp. 254—255).

Aceasta e ceva cu totul nou. Căci dacă documentele de până aici pomeneau toate numai de Vişnovăţ şi Bâc, iată că apare şi unul cu Botna şi Botnişoara, tocmai unde sânt azi Râzenii.

4. Această problemă se încurcă şi mai mult dacă ne gândim şi la regestul citat : «cum au miluit pe Cozma Răzănianu (?!) şi pe alţii fraţi (?!)...».

5. In lucrările lor, niciunul din preoţi n'au pomenit măcar de vreun alt document mai vechi. Iar preotul Neaga nu cunoscuse nici

Documentul publicat de Z. Arbore cu o dată mai veche (1485) apare mai târziu decât documentul cu acelaşi cuprins, dar cu o dată mai nouă (1502) şi fără să se ştie la apariţia acestui mai nou din urmă de existenţa altuia mai vechi. Amândouă satele se întemeiază pe acelaşi document. Dece?[1]

Alte probleme apar din studierea lucrărilor celor doi preoţi pomeniţi mai sus, de şi lucrările lor se complectează una pe alta. Amândoi preoţii s'au întemeiat în lucrările lor pe cópii de pe documentul din 12 Martie 1502, obţinute fiecare de la enoriaşii lor. Amândoi au pornit de la acelaşi document. Fiecare din ei a studiat, de şi temeinic, însă numai în cercul restrâns din jurul lor: satul cu moşia şi bisericile. De aceia ei n'au ştiut că amândouă satele — şi Băcioi şi Râzeni ce se află la o depărtare de 17-18 km. unul de altul — au legătura între ele, că se întemeiază pe acelaşi document şi fără ca să ştie unul de altul, când se ocupau cu cópii de pe acelaşi document. Amândoi preoţii au încercat să facă şi câte o mică istorie a urmaşilor Râzenilor, dar şi unul şi celălalt au lăsat lipsuri în lucrările lor. Astfel preotul Constantin Hartia, fără să bănuiască vreo legătură între satele de mai sus, credea că toţi acei patru oşteni— două perechi de fraţi — s'au aşezat de la început, adecă din 1502, tot acolo de-a-stânga Işnovăţului — adecă tocmai pe vechiul Vişnovăţ, aproape de Bâcu de cari pomenesc documentele — unde şi azi e satul Băcioi[2]. Nu ştia nimic de împărţirea între ei a moşiei şi de despărţirea lor, pomeneşte doar în lucrare că predania n'a păstrat despre aceasta niciun fel de ştiri. Iar în ce priveşte raporturile dintre urmaşii acestor strămoşi (îi avea în vedere pe toţi patru) spunea că «noi îi vedem uniţi sub un nume comun «Măluşceni», cari pe temeiul unuia şi aceluiaşi document ge-

documentul special al Râzenilor cu miluirea pe Botna şi Botnişoara şi se întemeia tot pe cel cu „Vişnovăţ". Nedumerirea e cu atât mai mare cu cât preotul Neaga spune singur că cercetase o întreagă arhivă de documente şi cópii formale de la procuriştii răzăşilor din Răzeni (v. *o. c.*, 1876, p. 424). Şi aceasta este o problemă.

1. Aceste dintâi două probleme: lipsa în ambele sate a vreunui alt document mai vechi, cum şi întemeierea lor pe unul şi acelaşi document din 12 Martie 1502, capătă oarecare lumină din cercetarea deosebirilor acestor două documente: cel mai vechi şi cel mai nou.

2. Preotul Constantin Hartia, *o. c.*, ff. 12, 18 şi 20.

nealogic stăpânesc în chip nebucăţit numai o parte mică de pământ din toată acea mare ocină de odinioară a Băcioiului, moştenită de ei de la strămoşi» [1]. Nu bănuia însă de loc vreo legătură a satului Băcioi cu Râzenii. Tot aşa preotul Anastasie Neaga, întemeindu-se pe cuprinsul aceluiaşi document, cu «amândouă părţile Vişnovăţului», cum şi pe hotarele ocinei din vremea sa, bănuia că moşia de la început a Râzenilor, adecă împrejurimea hotarelor acestui pământ, «cuprindea o întindere pe care se află astăzi satele: Râzenii, Horăştii şi Băcioi, dintre cari acest din urmă tocmai se şi află pe apa «Vişnovăţului», amintit în document, care cu vremea s'a schimbat în «Işnovăţ». Dar nu ştia dacă acei patru fraţi au stăpânit pământul împreună şi câtă vreme, ori au făcut împărţeală între ei, după cuprinsul documentului, după care împărţeala lui Cozma Râzanu i-a venit anume partea pe care o stăpânesc astăzi răzăşii din Răzăni, ori acest document s'a păstrat la vreun urmaş în linie dreaptă din Cozma Râzanu, sau altul din fraţi. Aceasta, spune, e greu de hotărît şi nici predania din pricina depărtării vremii nu poate să spună nimic despre aceasta» [2]. Era însă încredinţat că abia după alungarea definitivă a Tătarilor din anul 1795 s'a întemeiat şi s'a întărit satul Râzeni [3]. Nu ştia însă că o jumătate din satul Băcioi—Măluşcenii — se întemeiază pe acelaşi document [4].

Mai încurcate apar lucrurile în studiul lui I. Bogdan, de şi tratarea se prezintă ca simplă şi uşoară încât de vreo rezolvare a unor greutăţi nici nu se pomeneşte. I. Bogdan a reprodus textul lui Arbore, l'a criticat cu autoritate şi a dat o versiune reconstituită după formulele cunoscute din cancelaria lui Ştefan cel Mare [5]. A arătat apoi cu erudiţia-i cunoscută importanţa documentului şi a expus cu vederile sale largi părerea sa asupra întemeierii satului Râzeni. Dar I. Bogdan n'a fost în satele de pe moşia de odinioară

---

1. Idem, f. 16.

2. Preotul Anastasie Neaga, *o. c.*, 1876, p. 417. Se vede însă de mai sus că bănuia o împărţire a moşiei.

3. Idem, p. 417.

4. Aceste două lucrări, citite la un loc, se lămuresc aproape pe deplin.

5. Din deosebirea textelor nu se vede că versiunea lui Bogdan e „mai exactă", v. pp. 14-16.

a Râzenilor şi nici n'a avut material ca să cerceteze mai de aproape problema Râzenilor. El a privit numai la suprafaţă şi aceasta de departe. S'a mulţămit cu o hartă 1:200.000 pe care o şi citează şi cu ajutorul ei a făurit o mică poveste a Râzenilor, care este greşită. Căci pe când preotul Constantin Hartia credea că toţi cei patru oşteni, cari au primit moşie pe apa Vişnovăţului, au rămas împreună la un loc tot acolo pe Işnovăţ, iar preotul Anastasie Neaga, de şi a cercetat o întreagă arhivă de documente a răzăşilor din Răzeni—n'a cutezat să spună nimic despre cea dintâi aşezare a strămoşilor lor, I. Bogdan i-a mutat foarte uşor pe toţi cei patru oşteni de pe Işnovăţ, pe Botnişoara, adică cu 18 km. mai spre miază-zi, lângă (!) Gangura, fără ca ei să lase vreo urmă după dânşii. Cu alte cuvinte el şi-a închipuit că *toţi cei patru oşteni s'au aşezat dela început pe locul Râzenilor de azi,* adică pe Botnişoara, mai aproape de Gangura. El credea apoi că satul Gangura exista la 1484 şi de aceia a legat aşezarea oştenilor din ceata lui Gangur de vecinătatea Gangurei, «lângă fostul lor şef». Dar mai întâi nu se ştie dacă satul Gangura a existat atunci, la 1484. Şi chiar dacă a existat, apoi nu pe locul de azi. I. Bogdan a crezut greşit că *satul Gangura s'a aflat de la început tot pe acelaşi loc de astăzi,* şi n'a ştiut că acest sat e nou pe locul unde se află, fiind mutat mai târziu din spre apus, de la o depărtare de 10 km., «aproape de confluenţa Botnişoarei cu Botna» unde e azi, că deci în «imediata vecinătate» a altei Ganguri vor fi fost înzestraţi oştenii din ceata lui Gangur «fostul lor şef» [1]. In sfârşit se răstoarnă şi părerea lui I. Bogdan că *satul Râzeni, înfiinţat de la început pe acelaşi loc, a dăinuit acolo neîntrerupt.* El n'a ştiut că satul s'a întemaiat de-a-binelea—sau poate s'a reîntemeiat—abia la începutul veacului XIX după alungarea definitivă a Tătarilor, fără să se ştie precis până acum dacă în adevăr tot pe acelaşi loc a fost şi cea dintâi aşezare a Râzenilor.

1. Este drept că satele Gangura şi Râzenii au existat alături unul de altul, însă această «imediată vecinătate» e cunoscută numai la începutul sec. XIX când s'au aşezat Râzenii lângă Gangura-Veche ce s'a stricat curând. (Despre aceasta vezi mai departe pp. 11—12. Accastă adevărată «vecinătate» n'a cunoscut-o însă Bogdan, căruia, evident, i-ar fi convenit mai mult).

Acestea sunt erorile mai însemnate ale lui I. Bogdan ; cele mai mici se vor vedea la locurile lor.

* * *

Aşa dar, în concluzie, apar accepţiuni diverse, probleme însemnate nedeslegate şi lucruri necunoscute. De ce s'a repetat înzestrarea aceloraşi oşteni cu aceiaşi moşie şi de ce nu s'a găsit nici o urmă de vreun document mai vechi prin satele preoţilor cari au scris istoriile lor.

Până acum nu s'a publicat în româneşte textul documentului din 12 Martie 1502, despre care numai auzise Z. Arbore, I. Bogdan, Gh. Ghibănescu şi M. Costăchescu.

S'a crezut greşit că cei patru oşteni s'au aşezat impreună pe acelaşi loc—fie pe locul Băcioiului (pr. C. Hartia), fie pe al Râzenilor (I. Bogdan). Daçă cei patru oşteni au impărţit moşia între ei, aceasta n'au ştiut-o I. Bogdan, pr. C. Hartia şi pr. A. Neaga. Preoţii aceştia au pus doar această întrebare. N'a ştiut nimeni că Măluşcenii s'au despărţit de Râzeni. Consideraţiunile următoare lămuresc în parte problemele de mai sus. In concluzie ele vor să arate părţile slabe ale teoriei lui I. Bogdan cu privire la întemeierea Râzenilor şi să confirme istorisirea preotului Neaga şi cu alte dovezi necunoscute de el atunci.

Acestea sânt temeiurile mai de seamă cari îndreptăţesc lucrarea de faţă. In cele ce urmează voiu încerca să lămuresc pe cât voiu putea, din problemele puse, pe fiecare la locul său. Voiu publica textul românesc al documentului din 12 Martie 7010 (=1502). Voiu arăta că cei patru oşteni s'au despărţit, fie că s'au împărţit între ei «jumătate lui Maluşcă şi fratelui său Neicea, iar cealaltă jumătate lui Cozma Râzan şi fratelui său Drăguş», fie că fraţii Râzani şi-au ales alt loc pe Botna (ori au şi primit, poate, din nou anume moşie pe Botna, sau a fost numai o recunoaştere a ei).

Cei dintâi doi fraţi oşteni, — Măluşcenii — au întemeiat satul Băcioi pe moşia ce se numeşte până azi „moşia Măluşcenilor". Ceilalţi fraţi — Râzanii — au întemeiat satul Răzeni, pe temeiul aceluiaşi document, nu se ştie dacă anume tocmai pe acelaşi loc pe care s'au aşezat de-a-binelea după alungarea Tătarilor şi pe care se află şi azi.

Voiu începe cu documentele mai vechi; să vedem mai întâi părerea lui I. Bogdan despre documentul publicat de Z. Arbore şi despre întemeierea satului Răzeni.

II

I. BOGDAN DESPRE DOCUMENTUL RÂZENILOR PUBLICAT DE Z. ARBORE ŞI DESPRE INTEMEIEREA SATULUI RÂZENI.

I. Bogdan a pus la îndoială autenticitatea documentului de la 8 Iunie 6993 (=1485) publicat în 1904 de Z. Arbore şi a reconstituit singur un text, schimbând anul din 1485 în 1484. A expus apoi părerea sa despre întemeierea satului Râzeni şi despre viaţa urmaşilor lor. Să vedem ceea ce ne-a lăsat el negru pe alb.

1. I. BOGDAN DESPRE DOCUMENTUL PUBLICAT DE Z. ARBORE [1].

In şedinţa solemnă a Academiei Române de la 3 Aprilie 1908, I. Bogdan spunea despre documentul publicat de Z. Arbore: «în comparaţie cu celelalte documente contimporane, prezintă unele particularităţi ce deşteaptă îndoeli asupra autenticităţii sale....»

«O primă îndoială ne deşteaptă data. Intre martorii obişnuiţi se citează boierii Oană şi Gherman, cunoscuţi ca ultimii pârcalabi ai Cetăţii-Albe, de la 1481—1484. Documentul nu poate să fie prin urmare din 1485, când această cetate nu mai erà a Moldovenilor». Dar tot el spune mai departe: «S'ar puteà obiectà însă că traducerea nu numeşte pe Gherman şi Oană «pârcalabi de Cetatea-Albă», ci simplu «pârcalabi», că prin urmare ei şi-au putut păstra acest titlu şi după căderea cetăţii în mânile Turcilor, întâmplată la 4 August 1484. Dar, după toate probabilităţile, ei au pierit amândoi apărând-o, căci dela lunie 1484 încoace nu se mai pomeneşte nici unul în documentele lui Ştefan. Astfel, în loc de 6993 ѯщчг, documentul original al Râzenilor, dacă există încă, trebue să aibă 6992 ѯщчв. O confuziune între г' şi в, adică între 3 şi 2 chirilic, este explicabilă: triunghiul de jos al lui в poate să fie şters de umezeală sau ros de îndoitura pergamentului». Această afirmare însă, cum se vede, este dedusă, iar nu constatată.

«Neautentic, în lista martorilor, mai este titlul de «voevod» pe lângă numele fiilor domneşti Alexandru şi Bogdan-Vlad. Toate documentele, în care aceşti doi fii ai lui Ştefan cel Mare sunt citaţi ca martori înaintea boierilor, îi numesc simplu «Alexandru şi Bogdan-Vlad». Bogdan, în

1. I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1484...*

loc de Bogdan-Vlad, este o altă greşală în textul d-lui Arbore». Dar această greşală dacă poate fi socotită ca atare, se întâlneşte la fel şi în documentul din 12 Martie 1502. In amândouă redactările (Hartia şi Neaga) se află tot Bogdan-Voevod şi nu «Bogdan-Vlad» (v. pr. C. Hartia, ms., f. 11 şi pr. A. Neaga, *o. c.*, 1876, p. 416).

«Pentru rest, lista martorilor este cea cunoscută din documentele anului 1484, cu deosebire numai că unii lipsesc, d. p. Duma, Iuga, Neagu, Hârman şi Dragoş vornicul, iar Petru e numit postelnic, în loc de stolnic. Aceasta ne îndeamnă a crede că avem a face cu opera unui vechiu traducător, care — după obiceiul celorlalţi traducători din timpul său — a trecut cu uşurinţă peste locurile greu de cetit în original şi nu le-a amintit anume în traducerea sa». In privinţa listei martorilor, însuşi I. Bogdan spune că «listele martorilor nu sunt totdeauna stereotipe» (p. 389). Apoi în amândouă redactările documentului din 12 Martie 1502, nu se întâlneşte niciun martor.

«Mai sunt încă două expresiuni suspecte în formulele documentului nostru: *a)* în loc de «pentru slujba lor *pentru ţară*» trebue să fie în original «pentru slujba lor *către noi*», sau «pentru a lor dreaptă şi credincioasă slujbă», sau «pentrucă ne-au slujit nouă cu dreptate şi cu credinţă»; *b)* în loc de «să fie *în ohab* şi neclintită», se înţelege o jumătate din moşie [1], originalul trebue să aibă «să o stăpânească», sau «să fie a lui, neclintită (nestrămutată)», — cuvântul *ohabă, ohabnic* nefiind întrebuinţat în Moldova pe vremea lui Ştefan cel Mare». — Dar aceste «expresiuni suspecte» variază în toate cele trei texte. Vreuna din formulele impuse de I. Bogdan nu se întâlneşte în niciun text. Apoi şi al doilea cuvânt discutat, cum spune singur, s'a mai întâlnit în Moldova, aşa că a putut să fie împrumutat.

«E curios însă că într'un document al lui Ştefan II, unchiul lui Ştefan cel Mare, din 29 Noemvrie 1443, prin care se confirmă mânăstirii Moldoviţei mai multe sate şi alte proprietăţi, se zice: «toate aceste mai sus scrise să-i

1. Totuşi, în textul său reconstituit, I. Bogdan a înlocuit cuvântul *moşie* cu *sat*, de şi fără să fie sigur, căci a zis: «orig. poate să aibă СЕЛА sau ОТЧИНЫ» (vezi, *Documentul Râzenilor din 1484*... p. 364 şi p. 389). Apoi în textele documentului din 12 Martie 1502 nici vorbă nu e de sat, ci numai de moşie.

fie sus zisei mânăstiri *uric şi ohabă,* nestrămutat nici-odată în veci, cu tot venitul»[1]. E singurul caz autentic de felul acesta, cunoscut mie din documentele sec. XV. S'ar puteà deci ca în documentul de la 1484 să avem un al doilea caz de întrebuinţare a cuvântului ohabă (ѡхабѣ) în diplomatica moldovenească. Ori cum ar fi — fie că se află, fie că nu se află acest cuvânt in originalul documentului dela 8 Iunie 1484 — el trebue explicat ca un împrumut, vechiu sau nou, din sec. al XV-lea sau din sec. al XVIII-lea, din formulele documentelor munteneşti. El nu ne îndreptăţeşte să declarăm documentul de fals, întru cât, dacă din traducerea publicată de d-l Arbore eliminăm părţile suspecte, el poate să fie deplin autentic».

«O garanţie de autenticitate greu de înlăturat este diiacul care l-a scris: *Coste, fratele lui Ion dascălul.* Acest diiac e pomenit cu aceleaşi cuvinte, în acelaşi an, la 14 Maiu şi cu un an mai nainte, la 17 August 1483. La 29 Maiu 1484 el se numeşte simplu *Coste*».

«Observaţiile de până acì ne duc la următoarea concluzie : textul publicat de d-l Z. Arbore cu data de 8 Iunie 1485 este o traducere, sau mai exact o modernizare a unei traduceri din sec. XVIII, probabil a lui Evloghie dascălul, după un original slavon cu data de 8 Iunie 1484».

Apoi dă «versiunea românească mai exactă, reconstituită după formulele cunoscute din cancelaria lui Ştefan cel Mare»[2].

Acelaşi document I. Bogdan îl publică a doua oară în 1913 adăugând că locul «pustiu de la 1484 e azi satul Râzeni din Basarabia»[3].

Cum se vede însă nici I. Bogdan nu era sigur de îndoielile lui, cari de aceia nu pot fi îndreptăţite pe deplin şi documentul publicat de Z. Arbore putea să aibă data 1485. El însuşi spunea despre Z. Arbore că «are prea puţine cunoştinţe istorice, ca să poată plăsmuì cu atâta dibăcie un document de felul celui publicat în «Voinţa Naţională»[4]. Apoi nici singur I. Bogdan nu e scutit de

---

1. I. Bogdan, *Documentul Râzenilor din 1484...* p. 388, n. 4.
2. Idem, pp. 361—364.
3. Idem, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* Vol. I, Bucureşti 1913, p. 288.
4. Idem, *Documentul Râzenilor din 1484...* p. 390.

greşeli. Iată câteva dovezi în legătură cu întemeierea satului Râzeni.

2. I. BOGDAN DESPRE INTEMEIEREA SATULUI RÂZENI ŞI DESPRE VIAŢA URMAŞILOR LOR.

Iată ce spune I. Bogdan: «Moşiile de baştină ale lui Gangur erau între Nistru şi Prut, în vechiul ţinut al Orheiului, acum al Benderului [1], unde există şi astăzi satul Gangura, aproape de confluenţa Botnişoarei cu Botna, cam 20 de kilometri spre miază-zi de apele Vişnovăţului şi Bâcului, lângă care oştenii lui Gangur au obţinut pământuri la 1484. Domeniile domneşti dintre Nistru şi Prut erau pe atunci încă destul de întinse. Interesele boierilor localnici şi ale domnilor cereau ca ele să fie populate, ca şi unii şi alţii să dispună de braţe cât mai multe, spre apărarea moşiilor şi a ţerii de invaziile prădătoare ale Tătarilor. Din această nevoe a eşit dotarea oştenilor din ceata lui Gangur cu pământuri situate în imediata vecinătate a Gangurei, căci între aceasta şi Vişnovăţ (Işniovăţ) nu existau alte aşezări săteşti» [2].—Cum se vede satul Gangura, care după nume se vede că se trage de la boerul Gangur, I. Bogdan îl dă ca existent încă din 1484, când au fost înzestraţi cei patru oşteni cu moşie «în imediata vecinătate a Gangurei», «în vecinătate cu fostul lor şef» [3]. Insă acest sat chiar dacă era deja pe atunci, apoi el nu se afla pe Botna ca azi «aproape de confluenţa Botnişoarei cu Botna», ci s'a mutat aici mai târziu [4]. Căci satul Gangura a exis-

1. De sigur că ţinutul de mai târziu al Benderului nu coincidea cu vechiul ţinut al Orheiului.

2. I. Bogdan, *Documentul Râsenilor din 1484*... p. 367.

3. Intr'adevăr că a existat o vecinătate între Gangura şi Rezeni, mult mai apropiată decât cea de astăzi, însă această vecinătate e cunoscută numai pentru o scurtă durată. Că a fost poate mai lungă sau chiar neîntreruptă, aceasta nu putem şti încă. Să fi ştiut I. Bogdan de acea vecinătate ar fi susţinut şi mai mult legătura între aceste sate: aşezarea Râzenilor de la început, lângă Gangura şi reaşezarea lor apoi, tot lângă ea, pe acelaşi loc.

4. Iată ce a scris preotul Anastasie Neaga despre satul Gangura acum 60 ani. Această vale «cu valurile, şanţurile, văgăunele şi crucile sale şi lespezile de mormânt de piatră împrăştiate ici şi colo, cari din pricina vremii au întrat cu totul în pământ, mărturisesc clar de existenţa cândva în acest loc a unui sat şi încă mare, despre care predania spune că acel sat purta denumirea „Gangura" a cărui

2466

tat în trecut cu 10 km. mai spre apus, pe Botnişoara şi anume într'o vale păduroasă din dreapta Botnişoarei, la 1 km. spre miază-zi de Râzenii de astăzi — din stânga Botnişoarei, în valea pe care răzănenii au numit-o mai târziu „Ceuca", cum o numesc şi azi [1].

Despre întemeierea satului Răzeni şi viaţa urmaşilor lor, I. Bogdan spune mai departe: «Lucrurile îmi închipuesc că s'au petrecut aşa: cei patru oşteni se hrăneau până la 1484 pe moşia pârcalabului Gangur, ca cetaşi ai lui. In această calitate, ei făceau slujba de străjeri pe drumul Tătarilor. Intre 1470 şi 1480, când Gangur erà pârcalab de Orheiu, ei s'au distins prin mai multe vitejii. Ajunşi, spre 1484, la o vârstă mai înaintată, ei s'au rugat de boierul lor, care acum petreceà ca mare sfetnic la curtea dom-

---

întemeiere se ridică până la începutul v. XVIII, dacă nu şi mai înainte. Din vremea aceea satul a continuat existenţa sa de fapt în acest loc până în preajma începutului veacului actual (al XIX), adecă până la acea vreme, când bătrânii de azi, locuitori ai satului Râzeni, abia întemeiat în vremea aceea, având numai câteva cocioabe sărăcăcioase, neavând încă biserică la ei, mergeau la cea din Gangura, la care, cum se spune, erau în vremea aceia trei preoţi şi un mare număr de slujitori bisericeşti. — Pricina în urma căreia Gangura a încetat în acest loc la începutul veacului XIX, cum spune aceiaşi predanie, a fost aceia că ocina pe care se afla satul, aparţinea moşierului de atunci Balş, boier din mare familie moldovenească, care avea renume prin neamul său mare şi prin bogăţia sa. El găsind locul ales pentru sat de locuitorii gângureni ca neconvenabil pentru dânsul din acel punct de vedere, că se află sub pădurea lui, negarantând în astfel de condiţii integritatea ei, a găsit în aceasta un prilej potrivit să strice acest sat şi cu despotismul propriu boierilor de atunci, a mutat acest sat de-a-dreptul pe o altă ocină a sa, pe care şi în vremea de azi există satul Gangura la graniţa judeţelor Chişinău şi Bender (acum Lăpuşna şi Tighina). Atunci o parte din emigranţii Gangurei Vechi au găsit neprielnice pentru trai condiţiile noului loc, indicat de proprietarul lor şi s'au mutat în satul Răzeni, abia întemeiat şi el, care de atunci a început să se mărească şi poporul să se înmulţească». (Preotul Anastasie Neaga, *o. c.*, 1876, p. 414-5).

1. Tradiţia din Răzeni spune că, stricându-se satul Gangura, cei mai mulţi oameni şi-au desfăcut casele şi şi-au luat materialul ce l-au putut lua, lemnul mai ales, pe care îl puteau întrebuinţa iarăşi la case. Biserica însă n'au mai stricat'o, cel mult au luat din ea lucrurile şi podoabele ei. In casele rămase şi mai ales în biserica pustie se zice că se adăposteau foarte multe ceuce. De aceea răzănenii când arătau la valea aceia o numeau „Ceuca". Mai târziu şi biserica şi resturile de case au dispărut şi pentru sălişteа Gangurei cum şi pentru toată valea aceia a rămas numai numele „Ceuca".

nească, să încerce a obţine pentru dânşii, din «pustiea» acoperită de codri între Botna şi Bâcu, atât cât le va fi de nevoe spre a-şi face un sat, care la început aveà să fie mic, dar cu vremea puteà să crească în bună voe, căci nimenea nu-i stăteà în cale. Domnul le-a ascultat rugămintea şi le-a dat din pământul domnesc un loc în vecinătate cu fostul lor şef şi poate cu unele rude ale lor (Sultana şi Maraşa)». Dar în textul lui Z. Arbore şi chiar în versiunea lui I. Bogdan, se spune: «lângă Bâcu, în faţa Sultanii şi Maraşii» [1]. Deci cum puteau să fie Sultana şi Maraşa şi lângă Bâc şi lângă Gangura, chiar cea de azi, în vecinătate cu fostul lor şef?! Şi apoi de unde presupunerea că Sultana şi Maraşa erau poate rude cu cei patru oşteni?

Mai departe spune: «Din «ţărani» cei patru oşteni au devenit astfel «proprietari», sau cum se ziceà atunci «stăpânitori» de pământ, ceea ce erà identic cu «nobili», întocmai ca în Polonia sau în Ungaria... Cei mai mulţi au rămas boierinaşi în satul lor, care s'a numit Râzeni, după Râzan. Din «boierinaşi» ei s'au transformat cu încetul în «răzăşi», păstrând până astăzi amintirea că se trag din patru strămoşi, după cari satul se împarte—aşà ne spune cel puţin d-l Arbore—în patru «bătrâni» [2]. Vom vedea, însă, că nu aşa paşnică a fost istoria Râzenilor.

* * *

Aceasta e părerea lui Ioan Bogdan asupra documentului Râzenilor publicat de Z. Arbore şi asupra întemeierii satului Râzeni. Am văzut că unele încheieri ale lui nu erau trainice şi de aceea îndreptarea lor se impunea. De asemenea vom mai vedea şi aceia că Râzenii n'au avut parte de o istorie atât de paşnică. Prima perioadă de vreo 300 de ani din istoria lor aproape nici nu-i cunoscută. După năvălirea Tătarilor nu se ştie de soarta lor. Numai la în-

---

1. I. Bogdan, *Documentul Râzenilor din 1484...* p. 367-368.

2. Idem, p. 368. (Arbore într'adevăr spune în *Voinja Naţională* că satul se împarte în patru *bătrâni*, după cum şi este. Dar el nu înţelegea prin cei patru bătrâni pe cei patru strămoşi, oştenii din document. Aceasta e concluzia greşită a lui I. Bogdan. Căci împărţirea în bătrâni nu înseamnă împărţirea în strămoşi. Acesta era un sistem de împărţire a moşiei răzăşeşti Şi dacă e vorba de strămoşi, apoi Râzenii se trag numai din cei doi fraţi Cozma şi Drăguş, fiindcă ceilalţi doi rămăseseră pe Işnovăţ).

ceputul v. XIX-lea vedem că apar şi încep să-şi facă sat pe-vechea lor moşie. Aceasta este perioada a doua a isto-riei lor, caracterizată prin impresurarea din partea unor venetici a moşiei lor.

III.

DOCUMENTUL RÂZENILOR DIN 12 MARTIE 7010 (=1502) ŞI INTEMEIEREA SATULUI BĂCIOI.

Textul rusesc al documentului Râzenilor din 12 Martie 1502, publicat de preotul Anastasie Neaga din Râzeni, a-cum 60 ani, n'a fost cunoscut nici de Z. Arbore, nici de I. Bogdan. Iar cel românesc, nefiind publicat, nu e cunoscut de nimeni nici până azi.

1. TEXTUL ROMÂNESC AL DOCUMENTUULI RÂZENILOR DIN 12 MARTIE 1502 DE PE O COPIE A OBŞTEI MĂLUŞTENILOR DIN BĂCIOI.

Originalul, scris în limba slavă, se păstra în Кишиневская Межевая Контора, atunci când preotul Hartia făcea lucrarea sa. Acel preot, dobândind o copie, a transcris-o în manuscri-sul său, în româneşte, însă cu litere ruseşti. Noi o reproducem după acest ms. cu litere latine şi o comparăm cu textul documentului din 1484 (resp. 1485, după Arbore).

Facem înştiinţare [1] pentru aceste adevărate slugi ale noastre: Maluşcă şi fratelui lui Neicea, şi Cozma Râzanu şi frate-său Drăguş [2] cari au slujit nouă cu dreptate şi cu credinţă. [3] Pentru cari noi văzând [4] a lor dreaptă şi credincioasă slujbă [5]

---

1. La Arbore şi Bogdan textul începe cu formula obişnuită «Cu mila lui Dumnezeu...».

La Arbore «facem ştire cu această carte a domniei noastre tu-turor celor ce vor căuta pre ea sau vor auzi citind-o, că cu această carte a domniei mele dat-am slugilor noastre...»

La Bogdan «facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că am dăruit slugilor noastre».

2. In text e «Mălăşcău şi fratelui lui Nenciu, şi Cozma Râzanu şi frate-său Dragoş».

3. Lipseşte în celelalte trei texte (Arbore, Bogdan şi Neaga), «cari au slujit nouă cu dreptate şi cu credinţă».

4. Idem, «cari noi văzând».

5. La Arbore şi Neaga «pentru a lor slujbă credincioasă».

cătră noi i-am miluit pre dânşii cu deosebit(ă) mila noastră, dat-am ş-am întărit lor de la noi [1] întru al nostru pământ al Moldovei [2] un loc den pustie [3] pe Vişnoveţ [4] dila amăndou părţile Vişnoveţului ce-i în parte de cătră Băc, anume: în dreptul Sultanii şi Muraşii ca să facă loruşi sat [5]. Dar acelu loc din pustie să fie slugilor noastre de mai sus scrise ocină [6] şi cu tot venitul [7]. Insă jumătate [8] să fie lui Maluşcă şi fratelui lui (său) Neicea. Dar ceialant(ă) jumătati să fie Cozmii şi fratelui său Drăguş lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strenepoţilor lor, şi tot neamul lor ce să va alege mai aproape [9] neruşăt niciodat în veci [10]. Dar hotarul acelui sat să fie cât or puté trăi ca douzeci di casă [11]. Şi spre aceasta este credinţa

---

1. Lipseşte în celelalte trei texte «cătră noi i-am miluit pre dânşii cu deosebită mila noastră, dat-am şi am întărit lor de la noi».

2. Lipseşte la Arbore şi Bogdan «întru al nostru pământ al Moldovei».

3. La Arbore «pământurile pustii», la Neaga пустопорожнюю землю (= pământ gol).

4. Lipseşte în celelalte trei texte «pe Vişnovăţ».

5. La Neaga nu e vorba de sat. In text e предоставляя имъ право населять ту землю (= lăsându-le lor dreptul să populeze acel pământ).

6. Lipseşte în celelalte trei texte «Dar acelu loc din pustie să fie slugilor noastre de mai sus scrise ocină».

7. La Arbore «şi să se folosească de tot venitul moşiei». La Bogdan «şi (să le fie uric) cu tot venitul». La Neaga «и пользоваться всѣми доходами съ нея» (= şi să se folosească de toate veniturile de pe el).

8. La Arbore «jumătate din moşie să fie în ohab şi neclintită moşia...»

La Bogdan «jumătate din sat să fie uric pe vecie şi neclintit lui...»

La Neaga «одна половина той пустопорожней земли должна находиться...» (= o jumătate din acel pământ gol trebue să se afle...).

9. Lipseşte la Arbore «şi a tot neamul lor ce să va alege mai aproape».

10. La Arbore «şi de nimeni neclintită să rămâe».

La Bogdan «neclintit niciodată în veci».

La Neaga «въ вѣчномъ и не нарушимомъ владѣніи» (= în stăpânire veşnică şi necălcată).

11. Lipseşte la Arbore şi Bogdan «Dar hotarul acelui sat să fie

domniei mele, de mai sus scrisă Io Ştefan Vodă şi credinţa a prea iubitului fiiului domniei mele Bogdan Voevod [1] şi credinţa tuturor boiarilor noştri a mari şi mici [2]. Iară după a noastră viiaţă cine va fi domn din fii şi neamul nostru sau pi cini va alegi Dumnezău a fi domn Ţării [3] Moldovii, să nu strici a noastră danie şi întăritură, ci să aibă a întări lor. Pentru că noi le-am dat lor pentru a lor slujbă [4]. Şi pentru mai mare tăriia [5] şi întăritura a celor de mai sus scrisă [6] am poroncit credinciosului boiarului [7] nostru domn [8] Tăutului logofăt să scrie şi a noastră peceate cătră aceast(ă) carte a noastră să o lege [9].

S'au tălmăcit de Gheorghie Evloghie dascal la anul 1783, Iunie 20 zili [10].

---

căt or pute trăi ca douzăci di casă». Redactarea rusească a preotului Anastasia Neaga: составъ же этого пустопорожняго участка долженъ заключать въ себѣ пространство, достаточное для селенія двадцать дворовъ и для сельскаго хозяйства поселянъ (= alcătuirea acestei porţiuni pustii trebue să cuprindă un spaţiu suficient pentru un sat de 20 de curţi şi pentru gospodăria sătenilor).

1. La Arbore şi Bogdan e trecut şi fiul Alexandru, iar la Bogdan al doilea fiu e numit Bogdan-Vlad.

2. La Arbore şi Bogdan sânt pomeniţi boierii cu numele şi dregătoriile lor.

3. La Arbore «în pământul nostru al Moldovei».

La Bogdan «în ţara noastră a Moldovei».

La Neaga «преемники же нашего княжескаго престола, будутъ-ли они изъ нашей или другой фамиліи» (= iar moştenitorii scaunului nostru domnesc, fi-vor ei din a noastră sau din altă familie).

4. La Arbore urmează: «de vreme ce le-am dat lor pentru slujba lor pentru ţară, şi să fie pază în contra Tătarilor, aşà precum au fost până acum, fiind din ceata boerului nostru Gangur.

La Bogdan: «de vreme ce le-am dat(-o) lor pentru (dreapta şi credincioasa) lor slujbă cătră noi, şi ca să fie straje împotriva Tătarilor, aşa precum au fost până acuma, fiind din ceata boierului nostru Gangur.

La Neaga: «за вѣрную службу» (= pentru credincioasă slujbă.)

5. La Arbore «credinţă».

6. Lipseşte la Arbore «şi întăritura a celor de mai sus scrise».

7. La Arbore lipseşte «boier».

8. La Arbore «pan».

La Bogdan «dumnealui».

9. La Arbore şi Bogdan «s'o atârne».

La Arbore se mai află «Şi a scris Coste, frate lui Ion dascăl, în Suceava, anul 6993, Iunie 8».

Tot aşa şi la Bogdan «...fratele lui Ion dascălul... 6992..».

10. Preotul Constantin Hartia, manuscrisul citat, pp. 10-12.

2. INTEMEIEREA SATULUI BĂCIOI.

Pe temeiul documentului din 12 Martie 1502, Măluşcenii au întemeiat, poate chiar în acelaşi loc pe care se află şi astăzi [1], satul Băcioi [2]. La început ei stăpâneau toată moşia Băcioiului, dar mai târziu au pierdut jumătate din ea. Intr'adevăr, satul Băcioi, cu documentele, moşia şi tradiţiile lui, se împarte în două jumătăţi deosebite, cari îşi au două obârşii de familii, străine una de alta: semnele hotarului între aceste două jumătăţi de sat pornesc de la râul Bâc spre valea Işnovăţ, desfăcând satul în două pe la biserică. Fiecare din aceste jumătăţi de sat are şi denumirea sa deosebită: partea de la miază-zi se numeşte, după numele celui dintâi strămoş «Maluşcă» — «Măluşceni», iar jumătatea de la miază-noapte, având obârşia de la stră-

---

1. In *„Statistăceasca ştiinţă a ţinutului Orheiului. 1820 anul"*, publicată de d-l Const. N. Tomescu sub titlul *99 sate din ţinutul Orheiului la 1820* in *Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău*, vol. XIX, 1929, p. 340 se spune că satul Băcioi «e aşezat de 64 ani» (adecă din 1756). Dar aceasta nu pare a fi sigur. Căci din lucrarea preotului Constantin Hartia se vede că biserica precedentă din satul Băcioi a fost zidită la anul 1797, dar din aceiaşi lucrare se vede că actele bisericii mărturisesc că şi mai înainte de această dată erau preoţi cari slujeau, evident, tot la vreo biserică. Astfel preotul Matei Andrei «a fost numit în anul 1793 la biserica din Băcioi» (f. 19—20). Acea biserică chiar dacă s'ar fi clădit odată cu satul la 1756, nu putea să fie atât de veche la 1797, ca să fie nevoie de o nouă biserică. Aceasta înseamnă că biserica la care a fost numit preotul Matei Andrei fusese zidită înainte de 1756, iar satul trebuia să fie întemeiat înaintea bisericii. Preotul Hartia credea că în perioada de 322 ani de existenţă a satului Băcioi trebuia să se schimbe cel puţin patru biserici, punând pentru existenţa fiecărei biserici de lemn câte 80 ani (f. 21).

2. Numele Băcioi, constă din două cuvinte „baci" şi „oi". Tradiţia spune că locul ocupat de sat, înainte de a se aşeza aici cei dintâi oameni a fost pustiu şi slujea ca imaş pentru „oile" necunoscutului „baci" şi după a cărui ocupaţie s'a numit mai târziu localitatea. Această ocupaţie, păstoritul oilor şi cornutelor, n'a încetat nici după aşezarea aici a celor dintâi locuitori. Pământul nu tocmai bun pentru plugărie pe de o parte, iar pe de alta ierbăria nesfârşită din valea Işnovăţului — totdeauna cu apă pentru adăpat — şi dealurile din jur îi îndemna pe cei dintâi locuitori mai mult spre creşterea vitelor şi mai puţin spre plugărie. Ca dovadă slujeşte a doua numire „Revaca" (vacă rea), un sat ca la 2 km. (v. Preotul Constantin Hartia, mss. ff. 1—3.)

moşul Lupu Silie, se numeşte oficial «Sileşti», iar de popor C.....[1].

3. ALTE SATE INTEMEIATE PE MOŞIA RÂZENILOR.

Dacă moşia de la început a Râzenilor într'adevăr s'a întins întreagă şi fără întrerupere de la Işnovăţ şi până în Botna şi dacă fraţii Râzani, despărţindu-se de Măluşceni, n'au lăsat loc liber între moşiile lor, atunci pe moşia Râzenilor găsim aşezate şi alte sate[2].

---

1. Istoria acestei porecle e următoarea. Lupu Silie, un venetic, avea un buhai de sămânţă foarte scump. Măluşcenii, vrând să aibă în cireada vacilor lor sămânţă de acest buhai, l-au cerut dela Lupu Silie numai pentru o vreme. Insă prin o întâmplare ciudată, buhaiul acesta a căzut într'o groapă de pâine deşartă, şi dând peste un par ce sta în ea, a pierit. Când a aflat despre aceasta Lupu Silie, a cerut dela Măluşceni o despăgubire în bani aşa de mare, că ei nu erau în stare să i-o plătească. Pentru aceasta au fost nevoiţi să-i dea în socoteala despăgubirei pentru buhai jumătate din ocina Băcioiului. Dela acest anume fapt povestea spusă a Sileştilor devine pentru ei început de istorie formală. Prin scamatoria morţii buhaiului în denumirea localităţii cu cuvântul C...., necunoscutul Lupu Silie a instalat urmaşii săi în ocina Băcioiului cu aceleaşi drepturi ca ale urmaşilor moştenitori meritoşi: Maluşcă, Râzan şi alţii (Idem ff. 7—8, 16—18).

2. Aceste sate ar fi pe de o parte Găurenii şi Horăştii, de altă parte Zâmbrenii.

In *Găureni* se află familia „Râzanu". E interesant faptul că în satul Râzeni nu se găseşte nicio familie cu numele „Râzanu". Numai actele justificative ale răzăşilor din Răzeni, cum şi numele satului pot fi dovezi că răzaşii de azi se trag din acei oşteni, din cari pe unul îl chiema Cozma Râzanu. Dar iată că în satul Găureni de pe Botna, între cele mai răspândite familii din sat e tocmai familia Râzanu, pe lângă altele răspândite: Catranu, Buruiană, Covrig şi Manta. După spusele bătrânilor din Găureni, Râzanii sânt localnici şi nu au venit din alte părţi, cum au venit alte familii din alte sate. Astfel numai din satul Modval, care fiind pe loc boieresc a fost desfiinţat, au venit atâtea familii ca: Vremeş, Burlacu, Dobândă, Oleacu şi Ţurcanu. Acest sat exista în 1820 (v. Const N. Tomescu, *o. c.*, p. 344). — Legătura cu Râzenii nu o ştim. Poate că în locul Găurenilor de azi s'au aşezat urmaşi de ai Râzanilor. Ori din vechii Râzeni, de pe Botnişoara, au plecat oameni cărora li s'a zis Râzani după numele satului din care au plecat, cum îi ziceau „Batireanu" răposatului Costache Inculeţ, fiindcă venise din Batâr sau cum îi zic şi azi „Sâiţanu", bătrânului Ion Creţu, fiindcă e venit din Sâiţi.

Satul Horăşti e din Găureni. Aceiaşi bătrâni din Găureni spun

Acestea sânt pe scurt câteva date din istoria Băcioiului întemeiat pe moşia de la început a Râzanilor. Pe această moşie, cum am văzut, s'au întemeiat şi alte sate. Am văzut că pe temeiul documentului din 12 Martie 1502 s'a întemeiat satul Băcioi şi tot pe acelaşi document, cum vom vedea, s'a întemeiat şi satul Râzeni.

IV. SCURTA ISTORIE A SATULUI RÂZENI.

Istoria Râzenilor se împarte în două perioade bine distincte. Prima perioadă începe de la darea documentelor Râzenilor (sec. XV-XVI) şi ţine până la alungarea definitivă a Tătarilor (sf. sec. XVIII). E o perioadă de 300 ani. Iar a doua perioadă începe cu întemeierea oficială a satului Răzeni (înc. sec. XIX), pe acelaşi loc de astăzi, unde, cum vom vedea, răzăşii — ani de-a-rândul — şi-au apărat drepturile moşiei lor.

1. DELA DAREA DOCUMENTELOR RÂZENILOR PÂNĂ LA ALUNGAREA DEFINITIVĂ A TĂTARILOR.

Vremea îndelungată de peste 300 ani constitue o perioadă întunecoasă în istoria Râzenilor. Pentru prima perioadă mai că nu sânt ştiri de loc. Până acum nu se ştie cum a fost şi unde a fost cea dintâi aşezare a Râzenilor. De asemenea nu putem şti nici hotarele moşiei Râzenilor de pe Botna-Botnişoara (fie rezultată după împărţeala cu Măluşcenii, fie dată de Vodă, a doua oară în 1502), cum nu putem şti nici hotarele moşiei date dintru început tuturor celor patru oşteni. In privinţa hotarului în general al moşiei, ambele redactări ale documentului din 12 Martie 1502 menţionează ca să poată trăi 20 de case (v. nota 11 de la p. 15—16).

---

că din Găureni s'a născut mai târziu Horăştii. Pentru aceea Horăştii se mai numesc şi Horăştii-Noi, spre deosebire de Găureni cărora li se zice şi Horăştii-Vechi.

Se pare că şi Zâmbrenii au avut parte din aceeaşi moşie. Mai întâi Zâmbrenii sânt şi mai aproape de Găureni decât Horăştii. Alt temeiu pentru această credinţă ar fi, că în amândouă aceste sate, adecă în Găureni şi în Zâmbreni, se găsesc unele şi aceleaşi familii: Leu, Ţurcanu, etc. In sfârşit, în toate aceste sate pomenite mai sus — de la Băcioi până la Râzeni — toţi locuitorii sânt răzeşi şi o spun aceasta oricui cu mândrie că părinţii lor au fost boeri şi n'au fost robi nimănui.

In această primă perioadă, viaţa Râzenilor a fost turburată de Tătari. Tătarii din Bugeac, veniţi de peste Nistru la începutul v. XVI, după înfrângerea Ruşilor de către Turci de la anul 1711, au trecut în ţinuturile Lăpuşnei şi Orheiului, dincolo de Botnişoara Râzenilor, făcând pradă şi împrăştiind pe oameni. Abia la 1769, când s'a început ocupaţiiunea rusească (1769-1774), Tătarii s'au retras în Bugeac, iar după pacea de la Cuciuc-Cainargi, dintre Ruşi şi Turci, în anul 1774, Moldovenii, cari erau duşi în Codru de răul lor, au început să se întoarcă la locurile lăsate[1].

E greu de spus cum vor fi rezistat Râzenii împotriva Tătarilor, ei cari primiseră moşie ca să fie pază împotriva lor[2].

Din această perioadă cunoaştem doar un eveniment. La 1782 răzeşii moşiei Râzeni arătau dreptul lor de stăpânire asupra moşiei Râzeni. «Ei au arătat un ispisoc din let 7010 (1502) a răposatului Domn Ştefan Vodă, în care ispisoc arată cum că au miluit pe Cozma Răzănianu şi pe alţii fraţi a lui cu loc de sat pe apa Botnii mare şi spre apus peste Botnişoara şi până în şleahul cel mare». Aşijderea au mai arătat un ispisoc din leat 7077 (1569) a răposatului Domn, Bogdan Vodá, (1568-1572), în care ispisoc se spune că întăreşte ispisocul lui Ştefan Vodă arătându-se că moşia Râzenii se hotărăşte pe din gios cu moşia Scripiţenii[3] a

---

1. Asupra hotarului schimbător dintre Bugeacul tătăresc şi stăpânirea Moldovei şi în genere asupra vieţii Moldovenilor din perioada Tătarilor se poate citi în Gh. I. Năstase „*Hotarul lui Halil Paşa*" şi „*Cele 2 ceasuri*" în *Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie* Tom. L 1931, pp. 174—214.

2. In vremea Tătarilor, răzănenii — o parte sau mai mulţi — au putut să se retragă în Codrul de lângă ei, au putut să se ducă şi mai departe în alte sate din Codrul Mare. Au putut să rămână şi pe loc şi să supravieţuiască toată perioada tărăboiului tătăresc. Chiar în satele hăneşti de la vale de Căuşeni, ocupate de Tătari încă din 1595, norodul moldovenesc s'a păstrat până azi. Şi câţi Moldoveni n'au trăit şi sub Tătari în satele lor. Apoi pietrele de mormânt ce au mai rămas la ţintirimul din săliştea Gangurei-Vechi sânt tocmai din toiul tărăboiului lor. Un temeiu pentru credinţa că Râzenii ar fi dăinuit şi în vremea Tătarilor ar fi numele a două văi apropiate de Râzeni, în spre partea de miază-zi—asfinţit: Aslănaie şi Sarmâza, dintre cari această din urmă îşi trage numele de la satul tătăresc „Sarămărza", ce a existat în acea vale. (Vezi Gh .I. Nastase, *o. c.*, p. 210).

3. Numele „Scripiţeni" e cunoscut. Aşa se chiamă curtea de

mănăstirii lui Sfete Ioan şi pe din sus se hotărăşte cu delniţa lui Maţgros[1], care delniţă lui Maţgros este în mijloc, între moşia Râzănii şi între Cigârleni[2], ci dispart pe Cigârleni de Râzeni[3].

2. INTEMEIEREA SATULUI RÂZENI ŞI ZIDIREA BISERICII, ŞTIRILE DESPRE ACEA BISERICĂ.

Iată ce spune preotul Anastasie Neaga: «Despre cei dintâi locuitori ai satului Rezeni, predania nu poate să spună nimic hotărît. Unii spun că şi cei dintâi emigranţi întocmai ca şi cei următori, s'au mutat din aceiaşi Gangură[4], fiind strâmtoraţi de Balş, iar alţii că au venit din Nordul Basarabiei, dar de unde anume, nu ştiu. Cea dintâi meritä mai multă probabilitate pentrucă cei dintâi emigranţi n'au putut să fie alţii veniţi de la miază-noapte ci tot nişte indivizi cari din vremea năvălirei Tătarilor Nohai din v. XVI s'au tot înghesuit împrejurul pământului lor, păstrând din neam în neam documentul, care cu venirea vremurilor mai bune putea să le slujească ca dovadă *de drept* pentru ocuparea pământului lor. Acest document, dat în v. XVI a supravieţuit tot tărăboiul Tătarilor-Nohai, după alungarea cărora în anul 1795 documentul a apărut în mâinile unui necunoscut, care s'a declarat urmaş al lui Cozma Râzanu şi a întărit dreptul său de proprietate pentru o atare întindere de pământ, care după cuprinsul documentului şi cantitatea de pământ în natură a putut să fie ca parte a lui Cozma Râzanu. Aşa dar, întemeietorul satului Râzeni şi începător al istoriei lui este un necunoscut, care după alungarea Tătarilor, s'a grăbit în puterea documentului căpătat pe numele lui Cozma Râzanu, să resta-

---

pe moşia bunului proprietar de alături de sat spre E—S-E a d-lui Grigorie Demianovici.

1. Maţ-gras e unul din cei patru bătrâni: Maţ-gras, Zatic, Curnic şi Onufrei, despre cari spunea Arbore, iar Bogdan a înţeles pe cei patru strămoşi (v. nota 2 de la p. 13).

2. Satul Cigârleni se află la 5 km. spre apus de Râzeni. La început, cum se vede, era răzăşesc, dar apoi, ca şi multe alte sate, a ajuns în mâinile boerilor.

3. Suret din 1786 Aprilie 26, de pe o carte de judecată din 1782 August 3, la Ghibănescu, Condica de documente orig. nr. 5.

4. Acelaşi lucru îl spune şi Arbore.

2466

bilească ca şi cum *de fapt* stăpânirea întreruptă pentru urmaşii lui Râzanu. Şi iată ocupând o întindere de peste 4000 desetini, a despărţit un loc pentru sat şi a început să chieme vecini. Mai târziu această moşie, după sistemul de stăpânire răzăşească, s'a împărţit în patru «Bătrâni» [1].

Ştirile oficiale despre reîntemeierea satului Răzeni se încep în legătură cu zidirea bisericii precedente. Aceste ştiri le aflăm în dosarul No. 66/1815 din arhivele consiliului eparhial din Chişinău [2]. Astfel, spre sfârşitul anului 1814 locuitorii din satul «Răzănii», (f. 2) se legau cu zapis între ei, ca să facă biserică (f. 2 şi 3). In anul următor — 1815 — la 4 Fevruarie, protopopul ţinutului Lăpuşnii, protoiereul Ioan Dimitriu din Buicani, raporta mitropolitului Gavriil al Chişinăului că «pe moşia Răzănii de la ţănut Lăpuşnii să face sat nou şi s'au adunat la 20 de gospodari păn acum [3] şi fiindcă nu este nici bisărică [4] nici preot la acest sat... lăcuitorii de la numitul sat Răzănii, fac cerire şi rugăminte... ca să facă bisărică din nou [5] la numitul sat Răzănii...» arătând şi cum vor să o

---

1. Preotul Anastasie Neaga, *o. c.*, 1876, pp. 415, 417-418.

2. Arhivele consiliului eparhial din Chişinău le-am cercetat în anul 1927 (v. *Biserica Ortodoxă Română* (1934), p. 41). Acest dosar e interesant atât prin arătarea formalităţilor de atunci la zidiri de biserici în genere, cât şi a felului cum se făceau bisericile de lemn, în vremea aceea, *dar mai ales se vede întemeierea unui sat.*

3. Cred că erau mai mulţi săteni, însă numărul de 20 era condiţionat pentru întemeierea satului de documentul din 12 Martie 1502, (v. textul la p. 15). Peste 5 ani, adecă în anul 1820, în Răzeni erau 53 gospodari, cari aveau 55 case, 23 beciuri, 5 magazii, 3 mori de vânt şi 1 de pământ, 123 cai, 167 vaci, 208 boi, 264 cornurate mici, 980 oi, 85 râmători, 204 ştiubee, 20 puduri şi 20 funturi miere, 4 puduri ceară şi 9 prisăci (v. Const. N. Tomescu, *99 sate în ţinutul Orheiului*... în *Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău,* volumul XIX, Chişinău 1929 p. 343). Adăogând şi pământul lor mai mult de 4000 desetini, putem zice că răzăneniі pe atunci trăiau boereşte. (Dar tot în acea *Statistăceasca ştiinţă* se spune că între răzăneni era şi un jădov cu 1 crâşmă şi 1 beciu).

4. La începutul veacului XIX, când abia s'a întemeiat satul Râzeni şi care avea numai câteva case, neavând încă biserică, oamenii mergeau la biserica din Gangura care avea trei preoţi şi mai mulţi dascăli (v. nota 4 de la p. 11-12). Tot aceasta o spune şi Arbore.

5. Mă gândesc dacă această expresie „să facă biserică din nou..." nu cumva înseamnă că Răzenii au mai avut în trecut biserică şi acum fac *din nou* adică iarăşi.

facă. Pe acest raport mitropolitul Gavriil a pus rezoluţia din 8 Fevruarie: «Să se întrebe protopopul pe ce moşie să face satul acesta» (f. 1). La 12 Martie, Exarhiceasca Dicasterie din Chişinău a poruncit aceluiaşi protopop ca să trimită înştiinţare «pe a cui moşie să faci acest sat nou, pentru ca să să facă ştiut Inalt Preosfinţiei Sale» (f. 5). La 30 Aprilie, protopopul raporta Dicasteriei că la întrebarea ce a făcut, au răspuns lăcuitorii «care mai jios sănt şi iscăliţi precum că această moşie, ce să numeşti Răzănii, este dreaptă a lor şi ei sănt drepţi răzăşi moşii aceştii şi satul il fac însuşi de săni ei şi nu au nice o stăpănire asupra satului acesta...» (f. 8). După acest al doilea raport a urmat altă rezoluţie din 12 Mai, pusă tot pe primul raport, sub rezoluţia întâia: «Să dă blagoslovenie a să zidi de nou biserică la numitul sat, pe a căruia temelie după tipicul bisericesc să o pue la loc cuviincios, în numele Sfinţilor Mai Marilor Voevozi Mihail şi Gavriil. Protopopul Ioan Dimitriu» (f. 1). Iar a doua zi, adecă la 13 Mai «în exarhiceasca duhovniceasca Dicasterii a mitropolii Chişinăului şi Hotinului...» «toţi sătenii din satul Răzănii ţinut Lăpuşnii» au dat zapis:... că să îndatorau «a faci bisărică în numitul sat într'acestaş chip... să fii de la pământ rădicată, pe temelie de piiatră şi în amănară de lemn şi pentrii amănar(ă)... cu piatră şi cu lut şi acoperită cu şindilă şi înpreună cu toate podoabile ei...» ...Se mai îndatorau că «pentru toţi clericii bisăricii ce vor fi la ace bisărică... a li da toate spre mulţămire casăi lor din câmpu şi altele...» (f. 11).

In aceiaşi zi, exarhiceasca Dicasterie a trimis poruncă aceluiaşi protopop ca să meargă la satul Râzeni şi în numele hramului Sfinţilor Mai Marilor Voevozi să sfinţeasca «locul bisericii... (f. 12). După un an, la 27 Mai 1816, protopopul raporta Dicasteriei că a mers la Răzeni, a făcut rânduială «începând şi meşterii a zădi» (f. 13). După un an şi jumătate, la 26 Dechemvrie 1818, protopopul raporta mitropolitului Gavriil «pentru bisărica... ci s'au făcut acum din nou [1] şi după gătirea ei ce s'au făcut acum fac cerire şi rugăminte preuţii şi sătenii din numitul sat Răzănii... ca să aibă voi să o sfinţască cu antimisul nou». Pe acest raport a urmat

1. Vezi nota 5 de la p. 22.

rezoluţia mitropolitului Gavriil din 28 Dechemvrie a. a. prin care a aprobat «Sfântul Antimins şi biserica a se sfinţi a dat blagoslovenie protopopului Ioann Dimitriu de la Buecani» (f. 14) [1].

Astfel s'a făcut biserica veche din Răzeni. Actele bisericii, Вѣдомости о церкви, totdeauna de la început, în fiecare an, au spus acelaşi lucru că biserica s'a zidit prin sirguinţa poporenilor. Pe actele vechi ale bisericii s'a întemeiat şi preotul Neaga în lucrarea sa, spunând pe drept că biserica a fost construită de enoriaşi şi cu mijloacele lor în anul 1818 [2].

Biserica precedentă nu a avut ctitori anume, cum nu are nici biserica actuală. Toţi sătenii au făcut şi biserica veche şi cea de azi [3].

Cei dintâi preoţi în sat au fost preotul Ioan Melega (popa Enachi), hirotonisit preot în anul 1818, eşit din slujbă în anul 1846, mort în anul 1850. Aproape în aceiaşi vreme cu dânsul a fost şi preotul Arhip Sidorovici hirotonisit preot în anul 1823, în anul 1839 a ieşit din slujbă din cauză de boală, în anul 1851 a murit [4].

Despre biserica precedentă preotul Anastasie Neaga a scris în istoria pomenită a lui: «Biserica satului Răzeni are o arhitectură veche. Forma ei e lungăreaţă cu clopotniţa ce se înalţă dinainte, deasupra pridvorului de lemn, ca şi cum iesă din acoperiş, în chip de turn patrat, ascuţit sus, în vârf, în care pe două bârne atârnă trei clopote cu preţ de 450 ruble. E construită de lemn, căptuşită cu şindilă şi acoperită cu şindrilele. Prestolul în ea e unul în cinstea Sfinţilor Voevozi Mihail şi Gavriil ; e construită cu silinţa enoriaşilor şi cu a lor mijloace în anul 1818, cum despre aceasta mărturisesc şi actele bisericeşti, iar în anul 1842, spărgându-se acoperişul vechi, s'a acoperit din nou cu şindri-

---

1. Din dosarul pomenit aflăm că toţi sătenii au contribuit la zidirea bisericii vechi. Iată şi numele acelor răzăneni cari şi-au arătat o deosebită râvnă pentru zidirea bisericii precedente şi cari au şi urmaşi: Ioan *Audrinţă ;* Sandu, Ioan şi Pavel *Berehoi*, Toader *Iftodi*, Irofte *Munteanu*, Ioan *Titica* şi Ioan *Untilă* (ff. 2ʳ, 8ᵛ şi 11ᵛ).

2. Pr. A. Neaga, *o. c.*, 1876, p. 425.

3. Articolaşul din *Arhivele Basarabiei*, anul VI (1934), pp. 246-249, este necomplect.

4. Pr. A. Neaga, *o. c.*, 1878, p. 449.

lele, iar înăuntru s'a pus podea de scândură, în locul celei vechi ce era din lespezi de piatră, cioplite rău. Iconostasul în ea până în anul 1865 a fost simplu, de scânduri, cu icoane de pictură veche; rândurile de sus ale iconostasului au fost pictate pe pânză, iar în anul 1866, în locul iconostasului vechi, s'a construit unul nou, cu mare asortiment de ornamente, sculptat şi cu icoane de pictură nouă, odată cu care, s'a făcut în biserică şi o reparaţie considerabilă, ce a constat în prefacerea ferestelor, a tavanului şi adăogirea la biserică a noului pridvor, şi care au costat la un loc aproape două mii ruble.[1]

Arhiepiscopul Pavel (Lebedev), a fost de două ori la Răzeni în vizită canonică. Sânt interesante însemnările lui din jurnalul său de călătorie despre biserică, slujba dumnezeiască şi clerici. Aşa făcea arhiepiscopul Pavel în călătoriile sale prin satele şi oraşele Basarabiei, lua însemnări de toate amănuntele ce-l interesau.[2]

---

1. Preotul Anastasie Neaga, *o. c.*, 1876, p. 425.
2. Iată ce a scris în anul 1873:

«Biserica Sf. Mihail e de lemn cu asemenea clopotniţă, urîtă şi foarte veche (evident că biserica nu era urîtă, dar el nu era obişnuit cu vechile noastre biserici moldoveneşti). S'a sugerat preotului şi enoriaşilor să se îngrijească de construirea bisericii noi de piatră. Iconostasul în biserică e nou, frumos. Antiminsul, prestolul şi totul de pe prestol e în ordine, curat. Obiecte şi veşminte sânt destule. Slujba Dumnezeiască se săvârşeşte parte rusește, parte moldovenește. Registrele metricale (de stare civilă), de venituri şi cheltueli, sânt în ordine. Pământ pe lângă biserica din Răzeni se află 66 desetini, planul şi cartea geodesică, pentru acest pământ, sânt emise la 7 August, anul 1845. Casele preoţilor şi ale ţercovnicilor sânt proprii, pe pământ răzăşesc. Biserica din Răzeni are capital de 100 ruble dat la 23 Mai, anul 1864, în contorul Băncii de stat din Odesa pe un timp nelimitat cu 3% pe an; cartea de socoteală pentru aceşti bani se află în biserică. Şcoală a epitropiei parohiale în Răzeni nu este, au promis că vor face. Preotul Anastasie Neaga a învăţat în şcoală parohială. E de 65 ani, în cinul preoţesc e de la 11 Martie anul 1839. Ca preot el este destul de activ, bine a crescut şi a aranjat copiii săi. Insă pe el puţin îl recomandă aceea, că dânsul, în timpul slujbei sale îndelungate, într'un sat răzăşesc destul de bogat, n'a putut să zidească o biserică bună de piatră şi se mulţămea cu o biserică de lemn, rea. Preotul Neaga vorbeşte şi slujeşte rusește sufficient. Al doilea preot, Pelivan, şi cântăreţii sânt Moldoveni, cari n'au învăţat nicăiri, se poartă bine, însă nu cunosc limba rusă şi nu pot sluji rusește» (Arhivele consiliului eparhial din Chişinău, dos. nr. 398/1873, f. 216v.)

3. IMPRESURĂRI ASUPRA MOŞIEI RÂZENILOR.

După sfinţirea bisericii începe perioada de apărare a moşiei Râzenilor de veneticí.

Este foarte interesantă acea parte din istoria Râzenilor, când răzăşii încep să se lupte cu veneticii, cari se lăcomeau la pământul lor. In anul 1822, un *Iamandi*, încearcă cu un plan fals, să le ia 1500 desetini, dar nu izbuteşte. In 1840, un *Momzi*, încearcă şi el aceiaşi pretenţie şi la început reuşeşte. Dar la apelul făcut de răzăşi, Senatul ocârmuitor le întoarce pământul în anul 1864. In anul 1868, un *Humalic* le-a câştigat acelaşi pământ [1]. Dar

---

A doua oară, în anul 1878, a scris:

«Biserica e de lemn, puţin încăpătoare, săracă. S'a dat ordin fără întârziere să se îngrijească de construirea bisericii noi, care ordin deja nu se dă prima dată. S'a dat termen pentru începutul lucrului şi prezentarea planului, o lună, după curgerea căruia să presupune a închide biserica. Dacă până în prezent, lucrul pentru începerea bisericii nu s'a început şi planul nu s'a prezentat, apoi Consistorul va lua dispoziţie pentru închiderea bisericii. Pe lângă o populaţie aşa de mare şi o bogăţie a parohiei, numai neglijenţa preotului şi a clerului pentru biserică serveşte ca pricină a aceea, că noua biserică până acum nu e construită, şi de aceea trebue de a-i îndemna pe ei la construirea bisericii, cu măsură aspră. Planul şi cartea geodesică pentru 66 desetini se păstrează în biserică. Metricile şi registrele de cununie sânt scrise bine. Bani de la lumânări pentru ambele jumătăţi ale lunei Fevruarie — câte 7 ruble 50 copeici. Pentru prima jumătate a lunii Martie 7 ruble şi 50 copeici şi pentru a doua 3 ruble; bani de cană şi de pungă pentru prima jumătate a lui Fevruarie şi Martie câte 60 copeici, pentru a doua jumătate a lunii Fevruarie 40 c. şi pentru a doua jumătate a lui Martie 50 c. Cifre, evident, inventate şi mici, faţă de 21 născuţi, 19 cununii şi 25 morţi.

Şcoala e instalată în foarte bună clădire, se află într'o stare mijlocie. Copiii citesc şi cântă binişor, scriu bine. Invăţătoarea Matreonova e capabilă. Catehetul Oculov duce bine lucrul». (Arhivele consiliului eparhial din Chişinău, dos nr. 155/1878, f. 29).)

1. Dar în ajun, când comisia de hotărnicire avea să înceapă lucrările, sătenii s'au sfătuit să facă o demonstraţie împotriva comisiei, numai din femei, şi să nu o lase să execute ucazul senatului, socotind că „pentru muiere nu e lege". Deci a doua zi, la semnalul dat, iesă o întreagă gloată de femei înarmate cu beţe; câteva iau asupra lor comanda şi împrăştiindu-se pornesc la locul de lucrări ale comisiei, unde şi începe lupta, se înţelege în aşa fel că funcţionarii comisiunii, lucrătorii şi boerii humalici, văzând o astfel de

nici răzăşii nu s'au lăsat. Împuterniciţii lor au fost tocmai la Petersburg. Insă mai înainte de sfârşirea judecăţii, Humalic din pricina marilor datorii a fost închis, apoi a lăsat şi moşiile şi a fugit în străinătate.

Diferite procese i-a costat pe răzăşii noştri aproape 200.000 ruble şi i-au băgat în datorii şi ruină [1]. La urma urmei tot ei au câştigat.

V

VIAŢA RELIGIOASA ŞI TRAIUL IN GENERAL AL URMAŞILOR RÂZENILOR ACUM 60 ANI.

Amândoi preoţii, Constantin Hartia şi Anastasie Neaga, au scris în istoriile lor şi despre viaţa şi traiul fiilor lor sufleteşti. Insemnările lor sânt lucruri şi de interes şi de învăţătură. Căci pe de o parte aflăm ştiri despre trecutul, de şi nu tocmai depărtat, al Moldovenilor dintre Nistru şi Prut, iar, pe de altă parte, cele ce au scris preoţii pomeniţi acum 60 de ani se potrivesc tot aşa de bine şi pentru vremurile noastre. In lucrările lor amândoi preoţii ne spun cum enoriaşii luau parte la săvârşirea slujbelor dumnezeeşti citind şi cântând la strană, cum ţineau cu tărie legea sfântă şi veneau la biserică, iubeau şi cinsteau pe preoţi. Tot aşa, amândoi preoţii, pomenesc şi de acei streini, cari se încuibaseră în satele lor, şi cari astăzi sânt şi mai mulţi decât atunci. Descrierile lor se aseamănă. De aceea cu drept cuvânt le punem şi pre acestea în rând cu **Documentele Râzenilor.**

Iată, în scurt, ce a scris preotul Anastasie Neaga: «Enoriaşii de asemenea iau parte la săvârşirea slujbelor

---

droaie au lăsat instrumentele şi de frică au fugit, fiecare unde a nimerit. Iar ele rămânând mulţămite de fapta lor au stat toată ziua acolo fiind încredinţate că dacă vor proceda aşa apoi nimic lor nu le vor face şi pământul nu li-l vor lua. Totuşi comisia a executat ucazul senatului, iar câteva femei au fost închise la ostrov. Vezi Preotul Anastasie Neaga, *o. c.*, 1876, p. 421.

1. Idem, p. 418—424.

Pe vremea preotului Anastasie Neaga răzăşii plăteau anual datorie 25.000 ruble pe când toate impozitele cari la plăteau abia ajungeau la 5.474 ruble. (Idem, 1878, p. 448).

dumnezeeşti, atât prin diferite servicii, cât şi în citirea şi cântarea la stranã [1]».

«Locuitorii satului sânt toţi Moldoveni de credinţă pravoslavnică, afarã de câteva familii evreeşti şi ţigani nomazi.

«Ocupaţia de căpetenie a locuitorilor răzăneni e plugăria. E drept, aici nu tocmai demult — vreo treizeci de ani în urmă — într'o măsură mare era desvoltată şi creşterea vitelor, dar, cu înmulţirea norodului, care a adus nevoia de a se lucra cât mai mult pământ, cum şi din lipsa păşunilor pentru vite, vitele acum se află la locuitori ca o putere de lucru trebuincioasă în gospodărie, fără ajutorul căreia nu ar fi cu putinţă lucrarea ogoarelor. Vinurile, livezile şi tutunul sânt puţine. Oamenii sânt muncitori, dar munca lor nu e răsplătită pe deplin. Norodul s'a înmulţit, iar pământul, lucrând pentru folosul omului fără de odihnă, fără niciun fel de îngrăşare din partea omului, s'a secătuit treptat. Se înţelege că pământul, secătuit prin neîngrijirea şi nepriceperea omului, nu poate să dea roade într'un aşa bielşug, în care el dădea acum câteva zeci de ani în urmă, când şi pământul era mai bogat de puteri şi norod era mai puţin. Din această pricină şi starea materială a enoriaşilor răzăneni din an în an devine mai nevoioasă.

«Afară de asta pe enoriaşii din Râzeni i-au ruinat judecăţile, aşa că ei aproape în fiecare an plătesc datorie până la 25.000 ruble; atunci când plata birului către stat de cap, către judeţ şi pentru instituţiile de pace în chestiunile ţărăneşti ajunge cu totul numai până la 5.474 ruble. Din nevoie adese ori se întâmplă că enoriaşul încă nici n'a dovedit toamna să-şi are partea lui de pământ pentru sămănăturile de iarnă, că şi începe să vândă bucatele viitoare evreului-cârciumar sau altui exploatator asemănător, care nici nu cumpără altfel această recoltă, decât cu poliţă, înainte de făptuirea căreia se înţeleg în preţ, şi suma convenită se pune în textul poliţei îndoită. Dacă pâinea s'a făcut, evreul primeşte nu după preţurile ce sânt, ci numai decât în jumătate de preţ numai de aceea că el de cu toamnă a împărţit banii pentru bucate. Iar dacă nu e recoltă, atunci protestează poliţa, sechestrează şi vinde cea din urmă pereche de boi

---

1. Preotul Anastasie Neaga, *o. c.*, 1876, p. 427.

sau de cai, iar dese ori se întâmplă că plugarul pierde şi casa lui săracă cu toate ale ei. Tot acestui evreu-cârciumar se vând şi toate celelalte produse din gospodărie ca verdeţurile, ouăle, tot felul de păsări de casă şi altele.

«In ce priveşte datoriile religioase, apoi enoriaşii din Răzeni le împlinesc cu sfinţenie, cinstit şi cu conştiinţă. Cunoaşterea adevărurilor începătoare ale credinţei, poruncilor, rugăciunilor şi a rânduielilor slujbei dumnezeeşti le-au însuşit destul de bine şi cu înţelegere.

«La biserică vin şi slujbele de obşte le caută cu osârdie; iubirea şi cinstea faţă de preot sânt destul de văzute printre enoriaşii din Răzeni. Dintre obiceiurile evlavioase meritä luare aminte obiceiul de a călători pentru închinare sfinţeniei la mănăstirile locale, iar uneori şi la Chiev.

«Pentru întreţinerea clerului leafă nu este; clerul se foloseşte de pământul bisericesc, care se află măsurat cu plan formal şi carte de hotărnicie, cum şi de veniturile, de la trebuinţi, a căror măsură atârnă de osârdia enoriaşilor» [1].

---

1. Preotul Anastasie Neaga, *o. c.* , 1878, p. 447—449.

Astăzi viaţa religioasă nu mai este aceiaşi, nu numai în Râzeni, dar peste tot. S'au schimbat vremurile şi toată viaţa s'a schimbat. Au trecut vremurile când la sărbătorile mari se cărau colacii cu căruţele de la biserică acasă la preoţi şi dascăli, când în casele lor nu se cocea pâne, vremuri pe cari le-am apucat şi noi. Şi aşa a fost în toate satele moldoveneşti: credinţă mare în Dumnezeu şi în Biserica Lui, fapte bune şi obiceiuri frumoase.

Clericii puteau să-şi înveţe copiii, să plătească taxele de internat, căci în şcoalele teologice (Духовное Училищс, Семинарія şi Епархіальное Училище) numai copiii preoţilor şi dascălilor morţi erau bursieri de drept, indiferent de cum se învăţau şi aceasta ca să se continue tagma duhovnicească din acelaşi neam.

Astăzi nu mai e ce a fost. Ba au mai eşit şi oameni cu legi noi, cari s'au lepădat de sfânta a lui Dumnezeu Biserică, de preoţii Ei, de obiceiurile vechi duioase şi tare frumoase. Aceşti oameni cu legi noi îi zăpăcesc şi pe alţii. Până acum încă cele mai multe sate moldoveneşti sânt curate de sectanţi. Chiar împrejurul Râzenilor satele nu au sectanţi. In Cigârleni şi Gangura oamenii trăiesc în aceiaşi lege a părinţilor noştri. Dar iată că în satul Râzeni, vestit cu oamenii lui din neam boeresc şi buni şi crediciosi pravoslavnici, în vara anului 1929 s'a zvonit că un *Andrii Bolezatu* s'a lepădat de legea pravoslavnică a părinţilor noştri şi s'a făcut baptist. Multora nici nu le venea să creadă. Oamenii credincioşi se

Tot aşa scria şi preotul Constantin Hartia despre poporănii lui din Băcioi. E bine să se ştie măcar acum ce a scris acel preot. Iată câteva şi din spusele lui despre viaţa şi traiul băcioienilor, acum 62 ani.

«De când s'a deschis şcoală în sat, copiii sătenilor în zile de duminici şi sărbători cântă la strană cu pricepere şi cu plăcere sub cârmuirea învăţătorului lor[1]. Enoriaşii cu toată inima ascultă cuvântările păstorului lor, rostite în biserică. Mai ales cu luare aminte ascultă istorisirile din vieţile sfinţilor prăznuiţi[2].

«Locuitorii din Băcioi, afară de zece familii evreeşti, cari trăiesc printre ei pentru fel de fel de negustorii şi afară de câţiva oameni din alte tagme, sânt numai Moldoveni răzeşi.

«Ocupaţia de seamă a sătenilor este plugăria, dar mai ales lucrarea viilor, cari dau destul vin bun şi care se vinde bine. Această ocupaţiune de cele mai multe ori răsplăteşte foarte darnic munca şi cheltuelile şi se poate spune că slujeşte ca sprijin de seamă în bunăstarea materială a sătenilor din Băcioi, cari, din pricina că pământul lor nu e aşa de bun, nu totdeauna pot să nădăjduiască pe o roadă destulă de pâine. Vorbind în general, condiţiunile economice ale satului Băcioi ar fi îndestulate pentru satisfacerea nevoilor de traiu ale vieţii materiale a sătenilor. Cum şi într'adevăr sânt destule case care se află într'o stare materială destul de bună, de şi unele din ele datorează temelia stării lor materiale bune economiei strămoşilor lor şi în acelaşi timp cuminţeniei şi silinţei lor în a

cutremurau de frică şi-şi făceau cruce să-i păzească Dumnezeu de astfel de rătăciri şi pe dânşii şi pe feciorii lor. Dar vestea tristă a fost adevărată şi după cel dintâi baptist s'au dat şi alţii, mai ales din neamul Botezaţilor. (Se vorbeşte că Botezaţii sânt de neam jidovesc, că botezându-se bătrânul lor, i-au zis *Botezatu* şi tocmai de aceea Botezaţii cei dintâi şi-au schimbat legea, că adevăraţii Moldoveni nu-şi schimbă legea ca alte neamuri). Astăzi în Râzeni sânt vreo 15 gospodari baptişti. Ei s'au lepădat de sfânta Biserică, de sfânta Cruce, de sfintele icoane şi trăesc cu toţii în legea lor, grămădiţi în margina de răsărit—miază-zi a satului. Ei duc o viaţă deosebită de a celorlalţi răzăneni chiar şi neamuri de ale lor. Boala a întrat în sat şi durerea se simte. Acum numai o minune a lui Dumnezeu ar putea să-i întoarcă pe cei rătăciţi la vechea credinţă.

1. Preotul Constantin Hartia, *o. c.*, f. 26.
2. Idem, f. 27.

păzi și a spori ceea ce au moștenit ei. Dar cei mai mulți enoriași, cari sânt jumătate din locuitorii Băcioiului, cari sânt oameni cu stare îndestulată, mijlocie și cari trăiesc fără sărăcie, datorează această stare a lor numai lucrului lor neincetat, îngrijirii la vreme, cumpătării în împlinirea nevoilor și chibzuinței și prevederii în toate acțiunile lor. Dar în cealaltă jumătate a locuitorilor din Băcioi, care la rândul său poate fi subîmpărțită în oameni cari totdeauna duc nevoie și alții aproape săraci cu totul la cari se observă însușiri cu totul opuse, aceștia față cu unele și aceleași condițiuni economice prezintă toate într'un chip cu totul schimbat. Acolo e trezvie, cumpătare și socoteală în toate față cu îndestularea și asigurarea materială. Iar aici în toate e prisosință necumpătată față de sărăcie și cea mai mare risipă față de miserie. Acolo e energie, muncă, luare aminte în acțiuni și chibzuință în toate; iar aici e o nepăsare aproape necontenită, lenevie fără de grijă și uitare chiar față de sine. Aceste neajunsuri le folosesc cu o pricepere dibace și cu un mare folos pentru sine evreii cârciumari și evreii cămătari. Așa că în această din urmă jumătate descrisă a locuitorilor e greu de a găsi un gospodar care după dreptul de proprietate ar putea în chip liber să dispună de roada dobândită de el. In genere cerealele, vinul, cârlanii (mieii) se vând dinainte aproape cu un an până la procesul firesc al conceperii fizice și toate acestea dacă se vând de abia măcar cu o treime din costul lor real. Iar în caz de recoltă rea, evreul, dorind să se folosească de împrejurările crunte ale datornicului său și pentru ca să-l facă pre el tributar perpetuu al său cel puțin până atunci până când datornicul acesta nu va ajunge să aibă nevoie de strajă și gazdă de la stat în secțiunea de datorii a închisoarei. Evreul urmărește fiecare pas al prisonierului său tâmp și fără de grijă. Observând că victima lui încă mai are pentru o vreme mai îndepărtată niscaiva mijloace pentru viață el nu iea dintrodată împotriva-i măsuri crunte, ci o atrage benevol puțin câte puțin în alte noi și incomparabil mai grele afaceri cu sine, în chip neobservat pentru datornic se face stăpânul întregului venit al lui din al doilea an și în același timp în ochii celui jăfuit slăvește aproape ca un binefăcător» [1].

1. Idem, f. 30—33.

CONCLUZII

Ştefan cel mare a dăruit în 1484 (sau 1485) Iunie 8, unor oşteni, Maluşcă şi Neicea, Cozma Râzan şi Drăguş —două perechi de fraţi — pentru a lor slujbă, o moşie pe apa Vişnovăţului, *să fie strajă împotriva Tătarilor, fiind din ceata boerului Gangur.* Acesta e cel dintâi document al Răzenilor, un document mai mult *de drept* şi nu *de fapt* căci nu pe temeiul lui s'au întemeiat satele Băcioi şi Răzenii. Aceste sate s'au întemeiat pe temeiul celui de al doilea document, — din 1502 Martie 12 —, când tot Ştefan cel Mare, iarăşi a dăruit, aceloraşi oameni, aceiaşi moşie. Acest al doilea document nu mai pomeneşte de Tătari, şi nici pe oameni înzestraţi ca oşteni din ceata boerului Gangur. De aceia, credem, că cei patru oameni, la 1502, nu mai erau oşteni şi li s'a dat un alt document pentrucă *au slujit... cu dreptate şi cu credinţă*. De acum şi foştii oşteni puteau să se aşeze într'un loc şi să-şi facă sat.

Fiind în viaţă, cele două perechi de fraţi s'au despărţit. Mălusçenii au rămas pe Işnovăţ şi au întemeiat satul Băcioi, iar Râzanii şi-au ales un loc pe Botnişoara şi au întemeiat satul Răzeni (poate tot pe acelaşi loc de astăzi), fiecare din aceste sate păstrând din neam în neam dovezi pentru stăpânirea pământului lor.

In vremea năvălirei Tătarilor din Bugeac, viaţa Răzenilor a fost turburată. Tătarii ajunseseră cu hotarul convenţional până în Botnişoara dar şi peste ea treceau şi prădau. De aceea Răzănenii cu greu vor fi putut suporta imediata vecinătate a lor. Dar chiar dacă s'au retras pe o bucată de vreme, apoi nu departe de pământul lor, şi oriunde s'au aflat, erau cu gândul să se întoarcă îndărăt. Iar când Tătarii au fost alungaţi pentru totdeauna, Răzănenii şi-au întemeiat satul lor în mod oficial, după hotarul neprecis din document *cât or putea trăi ca douzăci di casă*, cuprinzând şi loc în jur, cât au socotit. Atunci şi-au zidit şi biserică, cea dintâi cunoscută în istoria lor.

Viaţa religioasă a urmaşilor Râzenilor era mai înaltă în trecut. Dovadă sânt descrierile preoţilor din Băcioi şi Răzeni, acum 60 ani. Pentru noi aceste descrieri sânt documente ale vieţii sufleteşti de odinioară a Râzenilor. De aceea le-am şi adăogat la **Documentele Râzenilor.**

847.1401/8
12
ANTICARIAT FOCȘANI

Extras din revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul 54 (1936), nr. 5-6.